

MAVZU:ASAB TIZIMI TUZILISHI TURLARI

Xojiyeva Xayitxon Tolipovna*Xo'jaobod Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi Asab va ruhiy kasalliklar fani o'qituvchisi*

Asab tizimi biz qiladigan deyarli hamma narsani, shu jumladan o'ylagan, gapiradigan yoki his qiladigan narsalarni boshqaradi. Shuningdek, u fikrlash, xotira va harakat kabi murakkab jarayonlarni boshqaradi. Asab tizimi tanamiz o'ylamasdan qiladigan, qizarish, miltillash va nafas olish kabi ishlarda ham muhim rol o'ynaydi.

Ba'zi jihatlar, masalan, kasalliklar, [travma](#), toksinlar va qarish jarayonlari asab tizimiga zarar etkazadi.

Blogda asab tizimi, uning turlari, tuzilishi, belgilari, funktsiyalari va asab tizimiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan turli xil holatlar tushuntiriladi.

Asab tizimi nima?

Yuqorida aytib o'tilganidek, asab tizimi insonning kognitiv qobiliyati, nutqi va hissiyotlarida yordam beradigan tananing boshqaruv markazidir. Shuningdek, u harakatlar, fikrlar va xotira kabi asosiy murakkab jarayonlarni boshqaradi.

Inson asab tizimi miya, orqa miya, shuningdek, bezlar, organlar va mushaklar kabi tananing boshqa qismlariga tarqaladigan nervlarni o'z ichiga oladi. Nervlarning murakkab tizimlari atrof-muhitdan ma'lumot to'playdi, ma'lumotni sharhlaydi va javob berishni osonlashtiradi. Shunday qilib, u inson hayotining barcha jabhalariga ta'sir qiladi, masalan:

- Kognitiv qobiliyat, masalan, fikrlar, xotira, o'rganish va his-tuyg'ular
- Harakatni nazorat qilish, shu jumladan muvozanat va muvofiqlashtirish
- Miyaning ko'rish, ta'm, teginish, his qilish va tovushga qanday munosabatda bo'lishi kabi hislar
- Qarish, uxlash va davolanish
- Yurak urishi, nafas olish shakllari va stressli vaziyatlarga javob
- Ovqat hazm qilish, ochlik va tashnalik
- Tana jarayonlari, shu jumladan balog'at yoshi

Asab tizimi sizning tanangiz bo'ylab signallar yoki xabarlarini yuborish uchun neyronlar deb nomlanuvchi maxsus hujayralardan foydalanadi.

- Har xil turdagi neyronlar turli xil signallarni yuboradi. Masalan, vosita neyronlari mushaklarga harakat qilish uchun signallar yuboradi, hissiy neyronlar esa sezgilardan ma'lumot oladi va miyaga signal yuboradi. Boshqa turdagi neyronlar tananing avtomatik ravishda bajaradigan narsalarni, masalan,

titroq, muntazam yurak urishi, nafas olish va ovqat hazm qilish kabi narsalarni boshqaradi. Ushbu neyronlarning har biri miyelin deb nomlanuvchi qatlam bilan himoyalangan va izolyatsiya qilingan. Shunday qilib, nervlarning xabarlarini uzatishiga yordam beradi.

Asab tizimining tarkibiy qismlari nima?

Asab tizimi ikkita asosiy qismdan iborat. Ushbu qismlarning har biri neyronlar deb ham ataladigan milliardlab nerv hujayralarini o'z ichiga oladi. Bu hujayralar signallarni tananing turli qismlariga uzatadi va har biriga ma'lum bir tarzda javob berish va harakat qilish uchun signal beradi. Asab tizimining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- **Markaziy asab tizimi:** Orqa miya va miya markaziy asab tizimini tashkil qiladi. Miya tananing qolgan qismlariga signal yuborish uchun nervlardan foydalanadi.
- **Periferik asab tizimi** markaziy asab tizimidan tananing qolgan qismiga tarqaladigan bir nechta nervlardan iborat. Ushbu murakkab tizim miya va orqa miyadan tananing turli qismlariga, jumladan organlar, qo'llar, oyoqlar, barmoqlar va oyoq barmoqlariga ma'lumot yuboradi. Somatik asab tizimi va avtonom nerv tizimlari periferik asab tizimining kichik toifalari hisoblanadi. Somatik asab tizimi ixtiyoriy harakatlarga yordam beradi, avtonom asab tizimi esa odamning harakatlarini, shu jumladan avtomatik ravishda sodir bo'ladigan nafas olishni boshqaradi.

Asab tizimining vazifalari qanday?

Asab tizimi ko'plab funktsiyalarni bajaradi. Milliardlab neyronlar butun tanaga signal va xabarlarini uzatish uchun ishlaydi. Ko'zlar, quloqlar, tillar, burunlar va boshqa tana a'zolari kabi sezgi a'zolari atrofdagi ma'lumotlarni tushunadi va ularni miyaga va miyadan yuboradi.

Har bir neyron turli funktsiyalarga ega. Dvigatel neyronlari mushaklarning harakatlanishi uchun javobgardir, hissiy neyronlar esa hissiy organlardan ma'lumotlarni uzatadi va miyaga yuboradi. Tananing avtomatik ravishda bajaradigan boshqa funktsiyalari, masalan, nafas olish, titroq, muntazam yurak urishi va ovqat hazm qilish avtonom asab tizimi tomonidan boshqariladi.

Nerv tizimining asosiy funktsiyalari:

- Turli xil sezgilarni, jumladan ta'm, hid, ko'rish va tovushlarni olish va idrok etish
- Tananing turli qismlaridan olingan hissiy ma'lumotlarni birlashtirish va bir xil qayta ishlash
- Sensor ma'lumotlariga, masalan, teginish, bosim, harorat, og'riq va tebranish kabi javoblarni yaratish

Dvigatel neyronlari miya va orqa miyadan xabarlarni qabul qilgandan so'ng, ular darhol qisqarish va bo'shashish kabi tegishli harakatlarni ko'rsatadilar. Bundan tashqari, asab tizimidan olingan xabar tufayli bir nechta bezlar fermentlar va gormonlarni chiqaradi. Avtonom nerv sistemasi beixtiyor harakatlarni boshqaradi. Misol uchun, agar odam itni uzoqdan ko'rsa, ko'rish orqali hosil bo'lgan signal miyaga xabar yuboradi. Ma'lumot qayta ishlangach, miya mushaklar va tanani harakatga keltirish uchun signal beradi va tanani terlash va yurak urishini kuchaytirish uchun signal beradi.

Qanday kasalliklar asab tizimiga ta'sir qilishi mumkin?

Ko'p sharoitlar va buzilishlar asab tizimiga ta'sir qilishi mumkin. Ulardan ba'zilari shikastlanish yoki genetika bilan bog'liq. Ba'zi hollarda nervlar shikastlanadi, bu esa xabarlarni yuborish va qabul qilishda uzilishlarga olib keladi. Shunday qilib, asab shikastlanishi turli xil alomatlarga olib kelishi mumkin, jumladan, uyqusizlik, og'riq va igna va ignalar hissi. Ba'zi keng tarqalgan kasalliklar va buzilishlar quyidagilardir:

- **Kasalliklar:** Bir nechta infeksiyalar, saraton va [Otoimmün kasalliklar](#), shu jumladan, [diabet](#), [qizil](#), va revmatoid [artrit](#), asab tizimi bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqaradi. Qandli diabet diabet bilan bog'liq bo'lgan neyropatiyaga olib kelishi mumkin va sog'liqni saqlash holati deb ataladi [Multipl skleroz](#) markaziy asab tizimidagi miyelinga hujum qiladi.
- **Stroke:** Qon tomirlari tiqilib qolganda yoki kutilmaganda yorilib ketganda paydo bo'ladi. Shunday qilib, miya etarli darajada qon olmaydi, bu esa miyaning bir qismining o'limiga olib kelishi mumkin. Qon tomirlari engil yoki og'ir bo'lishi mumkin bo'lgan asab shikastlanishiga olib keladi.
- **Travma:** Baxtsiz hodisa tufayli travma nervlarni ezib tashlashi, cho'zishi yoki kesishi yoki miyani shikastlashi mumkin. Avtohalokatlar va tushishlar asab tizimiga zarar etkazishi mumkin bo'lgan keng tarqalgan jarohatlardir.
- **bosim:** Chimchilgan yoki siqilgan asab asab faoliyatini buzishi mumkin. Bosim yoki asab siqilishining sabablari bir nechta sabablarga ko'ra bo'lishi mumkin, masalan, haddan tashqari foydalanish, o'simta yoki tizimli muammolar, masalan, [siyatik](#).
- **Toksik moddalar:** Ba'zi moddalar, masalan [kemoterapi](#) dori-darmonlar, noqonuniy giyohvand moddalar, haddan tashqari spirtli ichimliklar va zaharli moddalar nervlarning shikastlanishiga olib keladi. [Buyrak kasalligi](#) bemorlarda nervlarning shikastlanishi xavfi yuqori, chunki ularning buyragi toksinlarni samarali filtrlay olmaydi.

• **Qarish jarayoni:** Yoshi bilan asab signali sekinlashishi mumkin. Shuning uchun odam o'zini zaif his qilishi mumkin, reflekslar kamayishi, ba'zan esa barmoqlar, oyoq barmoqlari va tananing boshqa qismlarida sezuvchanlikni yo'qotishi mumkin.

Asab tizimining buzilishi va holatlarining umumiy belgilari qanday?

Har bir inson simptomlarni boshqacha his qilishi mumkin. Quyidagilar asab tizimining buzilishi va holatlarining umumiy belgilari:

1. Doimiy va to'satdan paydo bo'lgan a [bosh og'rig'i](#)
2. Turli xil his qiladigan bosh og'rig'i
3. Karincalanma hissi va hissiyotni yo'qotish
4. Mushaklar kuchini yo'qotish va zaiflik
5. Ko'rishning yo'qolishi yoki ikki tomonlama ko'rish
6. [Xotirani yo'qotish](#)
7. Aqliy qobiliyatning pasayishi
8. Muvofiqlashtirishning etishmasligi
9. Tremor va [soqchilik](#)
10. Oyoqlarga, oyoq barmoqlariga yoki tananing boshqa qismlariga tarqaladigan bel og'rig'i
11. Mushaklarning zaiflashishi va nutqning buzilishi
12. Tushunish va ifoda etishda buzilish
13. Xulq-atvorning o'zgarishi

Yuqoridagi alomatlar boshqa tibbiy holatlar yoki muammolarga o'xshash bo'lishi mumkin.

Qachon tibbiy yordamga murojaat qilish kerak?

Agar biror kishi to'satdan o'zgarishlarni, jumladan, muvofiqlashtirishni yo'qotish yoki kuchli mushaklar kuchsizligini sezsa, darhol tibbiy yordamga murojaat qiling. Shuningdek, agar odam quyidagi holatlarga duch kelsa, darhol o'z shifokoriga murojaat qilishi yoki kasalxonaga borishi kerak:

1. Viziyondagi muammolar
2. [Jiddiy bosh og'riqlar](#)
3. Soxta nutq
4. Qo'l yoki oyoqlarda uyqusizlik, karincalanma yoki sezuvchanlikni yo'qotish hissi
5. Tez-tez titrash yoki tiklar
6. Xulq-atvordagi o'zgarishlar
7. Muvofiqlashtirish yoki mushaklar harakatining yo'qolishi

Xulosa

Asab tizimi butun tanani to'g'ri ishlashi uchun g'amxo'rlikka muhtoj bo'lgan boshqaruv markazidir. Giyohvand moddalarni iste'mol qilmaslik, sog'lom ovqatlanish, spirtli ichimliklarni me'yorida ichish va muntazam ravishda shifokor bilan maslahatlashish. Nervlarni shikastlashi mumkin bo'lgan diabet kabi sharoitlarni boshqarish asab shikastlanishining oldini olishning eng yaxshi usuli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. X.Q.Shodmonov, X.Sh.Eshmurodov, O.T.Tursunova. «Asab va ruhiy kasalliklar». Toshkent, "O'qituvchi" nashriyoti, 2012y.
2. Pulatova Sh.A., Saidova X.X. "Kattalarda hamshiralik parvarishi" II kism, Toshkent "Chulpon" nashriyoti, 2014 yil
1. S.T.Tursunov, T.S.Nodirov «Sog'lom turmush tarzi». Toshkent, "Bilim" nashriyoti, 2006 y.
2. Raximberdiyeva G. "Asab kasalliklarida hamshiralik ishi". Toshkent, "Voriz-nashriyot", 2014 yil.
3. Nazirov F. "Bemorlarni uyda va shifoxonada parvarish kilish". Toshkent, "Abu Ali ibn Sino" nashriyoti, 2003 yil
4. Spravochnik Vidalya. Toshkent, 2008y.
5. S.M.Bortnikova, T.V.Zubaxina "Sestrinskoye delo v nevropatologii i psixiatrii s kursom narkologii". Rostov –na- Donu, "Feniks", 2006

Internet saytlari:

www.med.uz.

www.medical.ru.

www.minzdrav.uz.

www.tma.uz.

www.ziyonet.uz.

www.wikipedia.uz.

